

دو ارثان خزر

تألیف

مرتضی حسنی

انتشارات دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره)

۱۳۹۷

سرشناسه	: حسنی ، مرتضی ، ۱۳۵۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: وارثان خزر / تألیف مرتضی حسنی
مشخصات نشر	: نوشهر: دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۱۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۹۴۱-۷۴-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: سیاست جغرافیایی - دریای خزر ، منطقه
موضوع	: Geopolitics - Caspian sea region
موضوع	: ژئوپلیتیک - دریای خزر ، منطقه - جنبه های سیاسی
موضوع	: Power resources - politics aspects - Caspian sea region
موضوع	: دریای خزر ، منطقه - بازرگانی -- تاریخ
موضوع	: Caspian sea region - commerce - great britain -- history
موضوع	: دریای خزر ، منطقه - جنبه های سیاسی
موضوع	: Caspian sea region - political aspects
شناسه افزوده	: دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره)
شناسه افزوده	: Imam Khomeini naval university of noshahr
رده بندی کنگره	: DSR ۲۱۶۰ / ۱۳۹۷ / ۲۵۸
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۲۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۹۴۸۴۲۸
نام کتاب	: وارثان خزر
تدوین	: مرتضی حسنی
ناشر	: دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره)
نوبت چاپ	: چاپ اول
تاریخ انتشار	: ۱۳۹۷
تیراژ	: ۵۰۰
قیمت	: ۲۰۰۰۰۰ ریال
حروفچینی، چاپ و صحافی	: انتشارات دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره)

پیشگفتار

سواحل دریای خزر همواره در طول تاریخ مسکن اقوام مختلف ایرانی بوده که به ویژه در کرانه‌های شرقی، غربی و جنوبی این دریا زندگی می‌کرده‌اند، از مهم‌ترین این اقوام می‌توان به کاسپی‌ها، تپورها، گیل‌ها، آماردها و هیرگانی‌ها اشاره کرد که در مقاطع مختلف تاریخی نام این اقوام بر این دریا گذاشته شده است. از مهم‌ترین و قدیمی‌ترین نام‌های تاریخی موجود می‌توان به دریای کاسپین اشاره کرد که در منابع باستانی یونانی و ایرانی هم به آن اشاره شده است. کاسپی‌ها در بخش‌های جنوبی و جنوب غربی دریا می‌زیستند و مورخان، آن‌ها را بنیان‌گذار شهرهایی همچون قزوین و کاشان می‌دانند.

نظر به این که دریای خزر از لحاظ حقوقی یک دریاچه محسوب می‌شود و نه دریا، رژیم حقوقی آن نیز مشمول کنوانسیون بین‌المللی حقوق دریاهای (۱۹۸۲) نمی‌شود و تحدید حدود آن باید با توافق کشورهای ساحلی صورت گیرد. تا پیش از نه‌پاشی شوروی سابق چندین قرارداد و معاهده میان ایران و شوروی در خصوص دریای خزر وجود داشته است (از جمله قرارداد های ۱۹۲۱ و ۱۹۴۰) که با توجه به عدم امضای سند جدیدی در این خصوص، اسناد قبلی مبنای رژیم حقوقی (هر چند ناقص) دریای خزر محسوب می‌شوند. البته این موضوع مورد چالش کشورهای تازه استقلال یافته قزاقستان، ترکمنستان و آذربایجان قرار دارد و این کشورها مصرانه خواستار تعیین رژیم حقوقی جدید برای دریای خزر می‌باشند. اندکی پس از فروپاشی شوروی مذاکرات مربوط به رژیم حقوقی دریای خزر

با نگاهی گذرا به تحولات منطقه‌ای بعد از فروپاشی اتحاد شوروی، می‌توان به این جمع بندی رسید که حوزه اقتصادی و ژئوپلیتیکی جدیدی در منطقه دریای خزر شکل گرفته است که از اهمیت و مطلوبیت بین‌المللی برای امنیت جهانی برخوردار است. دریای خزر به عنوان بزرگترین دریاچه جهان محسوب شده که دارای ۱۲۰۰ کیلومتر طول و میانگین پهنای آن در حدود ۳۲۰ کیلومتر می‌باشد. این منطقه حتی به لحاظ ژئومورفولوژیک از اهمیت ویژه‌ای برای کشورهای منطقه برخوردار است. زیرا سطح و طراز این منطقه ۲۸ متر پایین تر از سطح آب دریاها و آزاد جهان می‌باشد. از سوی دیگر، بعد از فروپاشی اتحاد شوروی، می‌توان نشانه‌هایی را مورد ملاحظه قرار داد که زمینه‌های لازم برای

مداخله آمریکا در فضای ژئوپولیتیکی منطقه را فراهم آورده است. این امر تهدیدات مشترکی را برای ایران و روسیه ایجاد خواهد کرد.

در چنین شرایط و فضایی شاهد حرکت کشورها به سمت شکل‌گیری سازمان همکاری کشورهای ساحلی دریای خزر می‌باشیم. در این ساختار و سازمان جدید کشورهای آذربایجان، ایران، ترکمنستان، قزاقستان و روسیه عضویت دارند. حضور ۵ کشور ساحلی در تعامل و مراوده منطقه‌ای در راستای حداکثر سازی فعالیت‌های اقتصادی و استراتژیک منطقه‌ای مورد توجه قرار می‌گیرد. برای تحقق این اهداف با کزن کمیته‌های پنج‌گانه شکل گرفته است که اهداف عمومی کشورهای منطقه را پیگیری خواهد کرد.

کارشناسان بر این باورند که حل رژیم - قوقی دریای خزر میان ترکمنستان و آذربایجان نیز به کمک شرکت‌های نفت و گاز و همچنین ایجاد شرکت‌های غربی امکان‌پذیر خواهد بود.

اما سیاست کنونی ایران در رابطه با حل رژیم حقه قوقی دریای خزر چگونه است؟ به گفته دکتر هومن پیمانی دو نظر در ایران هست. نخست اینکه تقسیم مشاع دریای خزر باید مطرح باشد، یعنی اینکه تمام کشورها بر مبنای یک توافقی که برای همه قابل قبول باشد، این تقسیم استفاده بکنند. از آنجا که ایران قراردادهای سابقش با شوروی حداقل از نظر تنوری ۵۰ درصد مانع در اختیارش بوده، لذا ایران از این سطح برای مذاکره شروع می‌کند، برای اینکه در این چارچوب تمایل دارد که گنگو کند با این کشورها، ولی مسئله دیگری که هست این است که در چند سال گذشته با توجه به اینکه ایران درک کرده سایر کشورهای منطقه خواهان استفاده مشترک نیستند و اجباراً این دریا باید تقسیم بشود، حداقل تمام دریا به ۵ قسمت مساوی تقسیم بشود.

در میان پنج کشور کرانه‌ای دریای خزر تنها ایران خواستار استفاده مشترک و مشاع از منابع طبیعی دریای خزر می‌باشد، چون تنها از این راه حداکثر سهم از منابع نفتی نصیب ایران می‌شود. به نظر برخی از کارشناسان این سیاست سبب گشته است که ایران در میان کشورهای حاشیه دریای خزر منزوی گردد.

جمهوری‌های آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان خواستار تقسیم سراسر دریای خزر به مناطق

انحصاری ملی می‌باشند، این نظریه و راه‌حل مورد تأیید شرکت‌های بین‌المللی نفت در منطقه دریای خزر بوده و دولت آمریکا نیز از آن پشتیبانی می‌کند. سهم ایران از منابع نفتی دریای خزر بر اساس این طرح کاهش خواهد یافت.

حضور و نفوذ ایالات متحده آمریکا در کنار مرزهای شمالی ایران خود به خود یک عامل منفی برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود. مجموعه فعالیت‌های سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا در حوزه خزر از جمله مهم‌ترین آن‌ها، یعنی تلاش جهت انزوای ژئوپلیتیکی ایران و عبور لوله‌های نفت و گاز از محور شرق به غرب و حضور مستقیم نظامی در حوزه خزر، که برای رسیدن به این هدف ایالات متحده آمریکا با جمهوری‌های تازه استقلال یافته همکاری گسترده دارد.

در این نوشتار سعی شده به دلالت صریح گرفته از سوی بازیگران اصلی، پیرامونی و مداخله‌گر مورد بررسی قرار گیرد.

مرتضی حسینی

کارشناس ارشد علوم سیاسی

۱	کلیات رژیم حقوقی دریاها و رژیم حقوقی دریاچه خزر
۲	حقوق
۲	حقوق دریاها
۲	عهدنامه های بین المللی
۲	منابع حقوق دریاها
۳	مناطق پنجگانه دریایی از لحاظ تقسیمات حقوقی
۴	پیشینه رژیم حقوقی دریای خزر
۵	پیشینه استیلای روسیه
۶	گزینه های مختلف رژیم حقوقی
۷	دریای خزر، چالش پنج کشور
۱۳	فصل دوم
۱۳	مبانی نظری حاکم بر رژیم حقوقی خزر
۱۴	مفهوم سیستم تابعه
۱۵	ویژگی های سیستم تابعه
۱۵	ویژگی های سیستم تابعه از دیدگاه کانتوری و اشیگل عبارتند از:
۱۶	بخش های سیستم تابعه
۱۹	بخش هسته یا کانون نظام

بخش پیرامونی نظام	۱۹
بخش مداخله گر نظام	۱۹
تاثیر قدرت (بخش) مداخله گر بر واگرایی نظام منطقهای	۲۰
موانع نقش آفرینی ایران در برقراری نظم سیاسی، امنیتی در خزر	۲۰
محور عمده رقابت و همکاری در خزر	۲۰
تهدیدات امنیتی حضور آمریکا در خزر	۲۸
تهدیدات سخت خزاری حضور آمریکا در حوزه خزر	۳۰
فصل سوم	۳۳
ویژگیهای ساختاری و رفتاری سیستم به خزر	۳۳
ژئوپلتیک منطقه دریای خزر	۳۴
نظام منطقهای دریای خزر	۳۶
بازیگران بخش مرکزی نظام منطقهای دریای خزر	۳۷
روسیه	۳۸
جمهوری اسلامی ایران	۳۹
جمهوری آذربایجان	۴۱
ترکمنستان	۴۲
قزاقستان	۴۴
قدرت های بخش مداخله گر و پیرامونی	۴۴
آمریکا	۴۵
ترکیه	۴۶
اتحادیه اروپا	۴۷

۴۸	 ناتو
۴۹	 اسرائیل
۵۰	 چین
۵۱	 ترتیبات امنیتی در منطقه دریای خزر
۵۴	 ابعاد اقتصادی و فرهنگی
۵۶	 ابعاد سیاسی
۵۸	 ترکمنستان
۵۸	 قزاقستان
۵۹	 روسیه
۵۹	 آذربایجان
۶۰	 ایران
۶۱	 ابعاد نظامی
۶۲	 وضعیت نظامی دریای خزر
۶۵	 فصل چهارم
۶۵	 مشخصات جغرافیایی ، منابع انرژی و منافع اقتصادی کشورهای حوزه خزر
۶۶	 اسامی
۶۶	 مشخصات جغرافیایی
۶۷	 مشخصات عمومی دریای خزر
۶۸	 منابع نفت و گاز دریای خزر و مسیرهای انتقال انرژی
۷۲	 خط لوله انتقال نفت خام یا دیپلماسی لولهها
۷۵	 منابع انرژی

۸۱ منافع اقتصادی کشورهای حاشیه در دریای خزر

۸۹ **فصل پنجم**

۸۹ **نقش قدرتهای بزرگ و مداخلهگر در امنیت و نظام حقوقی خزر**

۹۰ نظامیگری و دریای مازندران

۹۱ نگرشی بر امنیت خزر

۹۷ پیشینه بحث :

۹۸ اهداف و اقدامات سیاست خارجی آمریکا در حوزه خزر بعد از جنگ سرد

۱۰۹ دیدگاه چین در حوزه خزر

۱۱۱ دیدگاه ترکیه در حوزه خزر

۱۱۵ ترکیه، ناتو و قفقاز

۱۱۷ پیمان ثبات قفقاز

۱۲۲ اهداف و انگیزه‌های ترکیه:

۱۲۴ اهداف و انگیزه‌های اسرائیل

۱۲۷ **فصل ششم:**

۱۲۷ **نظام حقوقی خزر و دیدگاه کشورهای حاشیه**

۱۲۹ خزر بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی

۱۳۳ اهداف و دیدگاه روسیه

۱۳۵ دیدگاه ایران

۱۴۰ دیدگاه ترکمنستان

۱۴۱ دیدگاه آذربایجان

۱۴۳	دیدگاه قزاقستان
۱۴۵	خزر و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران :
۱۴۵	سیستم مشاع و استفاده مشترک
۱۴۶	منافع اقتصادی :
۱۴۶	ملاحظات سیاسی - امنیتی :
۱۴۸	محیط زیست
۱۴۸	سیستم تقسیم
۱۴۸	تقسیم بستر و آزادی سواحل دریا :
۱۴۹	تقسیم بر اساس حقوق بین الملل دریا ها :
۱۵۰	۱- تقسیم بر اساس بخشهای بنی
۱۵۱	۲- تقسیم عادلانه بستر و سطح آب
۱۵۱	پیوست :
۱۵۸	متن کامل قرارداد ترکمانچای
۱۵۸	دباجه عهدنامه ایران و روس
۱۶۷	متن معاهده گلستان
۱۷۴	فرایند اصلاحات سازمان نظامی در دوره قاجار
۱۹۱	• نتیجه
۱۹۲	عهدنامه مودت و دوستی ۲۶ آوریل ۱۹۲۱
۱۹۳	معاهده ۱۹۳۵
۱۹۳	معاهده ۱۹۴۰
۱۹۴	موافقتنامه ۱۹۶۴

موافقتنامه ۱۹۷۲ ۱۹۴

منابع: ۱۹۵

منابع لاتین: ۱۹۶

www.ketab.ir